

KULTUROLOGICKÉ ASPEKTY VO VÝUČBE CUDZÍCH JAZYKOV

KULTURAL ASPEKTS IN THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Edita Rohal'ová – Michal Rohal', SR

The foreign language acquisition is effective and compact if it is realized on the communicative basis together with the acquisition of foreign socio-cultural knowledge. The different view of reality determined by language expression is neither congruent nor analogous to the mother tongue, and therefore the attention should be paid to the above mentioned facts as well as to the choice of correct equivalent.

Key words: inter-cultural competence, dialogue of cultures, foreign cultural knowledge, different language expression, socio-cultural phenomena, multicultural society, intercultural personality.

Úvod

V rôznych sférach spoločenskej činnosti sa často objavujú progresívne myšlienky, idey, názory, ktoré sa vedecky, ale aj empiricky zdôvodňujú a apriorne reagujú na riešenie určitých sociálnych aktivít, náročných na realizáciu. Cudzojazyčná výučba patrí do uvedenej oblasti spoločenských aktivít a vznikajúce novácie determinujú zefektívňovanie determinujú zefektívňovanie a zdokonaľovanie výstupných výsledkov tohoto lingvodidaktického procesu, pozitívne ovplyvňujú celkový priebeh osvojovania cudzích jazykov a bezprostredne pôsobia na teóriu a prax vyučovania v školských podmienkach.

Vlastná práca

V spoločenskej praxi sa často stáva, že závažný pragmatický poznatok, účinný v určitej oblasti spoločenského diania, postupným nedôsledným uplatňovaním sa dostáva z centra pozornosti na periférne pozície, v dôsledku čoho jeho funkčná a existenčná úloha ustupuje do postavenia nevšimavosti, nesledovanosti, či úplného zabudnutia. Podobná reálna skutočnosť sa ukazuje aj v súvislosti s osvojovaním inonárodnej kultúry pri osvojovaní cudzieho jazyka, nakoľko požiadavka kompaktnosti pri nadobúdaní komunikatívnej cudzojazyčnej kompetencie a poznatkov kultúry národa, nositeľa tohto cudzieho jazyka, sú neoddeliteľnou súčasťou celkového cudzojazyčného vzdelávania. Požiadavka na súbežné osvojovanie cudzieho jazyka a kultúry národa, jazyk ktorého je reprezentantom tejto kultúry, nie je objavom súčasnosti. Súhlasné stanovisko s touto požiadavkou a myšlienkou je možné identifikovať už aj v rozsiahlom pedagogickom odkaze J. A. Komenského (Komenský 1964), ktorý venoval cudzojazyčnému vzdelávaniu pozoruhodnú časť svojej tvorivej činnosti. Dnešok nás presvedčuje o tom, že uvedenej problematike sa venovali a venujú nielen poprední predstavitelia vyučovania cudzích jazykov, ale aj lingvisti, sociolingvisti, psycholingvisti, kulturológovia a iní odborníci, predmet skúmania ktorých korešponduje s danou problematikou.

Príčinou intenzívneho záujmu o otázky a záležitosti cudzojazyčného vzdelávania je realita prejavujúca sa v pomerne veľkom spoločenskom záujme o osvojovanie si cudzích jazykov. Pretože sociálno-ekonomické podmienky dneška ovplyvňujú zvýšený záujem o cudzie jazyky, táto okolnosť ovplyvňuje aj riešenie otázok cudzojazyčnej výučby, hlavne v oblasti dôslednejšieho zamýšľania sa nad efektívnosťou ich osvojovania.

Vzniká naliehavá otázka, čo môže prispieť k účinnosti vyučovania a učenia, aké faktory výučbového procesu môžu byť relatívnou zárukou zlepšenia súčasného stavu. Teória

a prax ukazujú, že prílišná liberálna konfigurácia a liberálne uplatňovanie širokého spektra vyučovacích metód vo vyučovaní cudzích jazykov neprináša želané výsledky. Zatiaľ všeobecne uznávaná metóda komunikatívne orientovaného vyučovania, rozpracovaná na základe funkčnej podstaty jazyka ako prostriedku pre humánnu verbálnu komunikáciu, prináša pozitívne výsledky a má aj podstatný vplyv na tvorbu a vznik progresívnych pragmaticko-praktických postupov a foriem pedagogickej práce.

Komunikatívne orientovaná výučba cudzích jazykov ako opozičný faktor mechanických a drilových koncepcií, využívajúc aj kognitívny prístup, iba sporadicky, okrajovo a parciálne participuje na inonárodných kulturologických poznatkoch, obmedzujúc ich na krajinovedné informácie, informácie o reáliách a pod. Z uvedených dôvodov sa dôslednejšie aktivizuje teoretický a praktický pohyb za obnovu požiadaviek na osvojovanie v rámci cudzojazyčnej výučby inonárodných sociokultúrnych osobitostí, čo privádza osvojovací proces k väčšej komplexnosti cudzojazyčných bilingválnych schopností. Ak považujeme za aksiomatickú skutočnosť, že jazyk je klenotnicou kultúry národa, jeho odrazovým, reflexným prostriedkom, ktorým sa odrážajú nielen predmety a javy reálneho sveta obklopujúce človeka, nielen reálne podmienky života, ale jazykom sa zhmotňuje aj spoločenské vedomie národa, jeho mentalita, nacionálny charakter, spôsob života, tradície, morálka, systém hodnôt, životná filozofia, videnie reality (sveta), uznávame jeho kumulatívnu funkciu. Ide o množinu hodnôt chrániacich sa v nominatívnych jednotkách jazyka, gramatike, idiomatike, prísloviach, porekadlách, folklóre, v umeleckej a vedeckej literatúre, prostredníctvom ktorých sa tieto hodnoty prenášajú od pokolení na pokolenia. Pochopenie uvedenej skutočnosti nabáda k tomu, že dosahovanie úrovne komunikatívnej kompetencie v rámci cudzojazyčnej výučby, čo je úloha stále aktuálna, rozširuje sa o získanie inonárodnej kulturologickej kompetencie ako nevyhnutnej súčasti plnohodnotného a kompletného osvojenia cudzieho jazyka.

Pochopenie vzájomného vzťahu jazyka a kultúry, transformácia a aplikácia tohto korelatívneho vzťahu do teórie vyučovania cudzích jazykov, prezentuje racionálnu snahu zlepšovania a zefektívňovania procesu cudzojazyčného vzdelávania s určitými inováciami a s tým spojenými komplikáciami v pedagogickej praxi. Dosiahnuť parametre komunikatívnej a kulturologickej kompetencie iba poznatkami o cudzom jazyku úloha nereálna. Pre pozitívne riešenie uvedených cieľov je dôležité postihnúť a pochopiť, že dve národné kultúry nikdy nie sú totožné a pohybovať sa v rozsahu ich dimenzií bez náležitej prípravy je vec zložitá, často neuskutočniteľná. Bez poznatkov o inonárodných sociokultúrnych fenoménoch sa osvojovanie tohto jazyka dostáva na úroveň mŕtveho jazyka. Sociokultúrne poznatky pretvárajú mŕtvy jazyk na jazyk živý (Ter-Minasová, 8, 2000). Preto je dôležité akceptovať tento fakt a venovať náležitú pozornosť pri osvojení cudzieho jazyka nielen otázkam výrazovej roviny jazykových komponentov, ale viac pozornosti venovať obsahovej stránke, to znamená vytvárať vo vedomí študujúcich pojmy o nových predmetoch a javoch, ktoré absentujú v ich národnej kultúre, pretože niet zodpovedajúcich národných analógov ani v materinskom jazyku. (Vereščagin-Kostomarov, 2, 1990).

Z uvedeného vyplýva, že nejestvovanie zodpovedajúcich v materinskom jazyku analógov inonárodných sociokultúrnych fenoménov môže a často aj presvedčuje o rôznom videní reality (sveta), poukazujúc na špecifiku percepcie predmetov a javov, na určité rozdiely v porovnaní s materčinou. V tomto smere je možné dospieť k dôležitému lingvodidaktickému záveru, že pri osvojení cudzieho jazyka je nevyhnutné viesť učiaceho sa cudzí jazyk do kultúrnej sféry nositeľov daného jazyka. Inými slovami, osvojovanie cudzieho jazyka nie je možné redukovať iba na nadobúdanie bilingválnych schopností, ale v dôsledku súvzťažnosti jazyka a kultúry je naliehavé vytvárať predpoklady pre umožnenie stať sa aj relatívne adekvátnym nositeľom kultúry národa, jazyk ktorého je

predmetom osvojovania. Táto okolnosť umožňuje stanoviť požiadavku, že každý, kto si chce plnohodnotne osvojiť cudzí jazyk, musí podstúpiť aj určitý stupeň inonárodnej akulturácie ako dôležitej zložky komplexnej cudzojazyčnej kompetencie (Rogaľ, 3, 2001; Rohaľ – Rohaľová, 5, 1999). Osvojovanie cudzieho jazyka privádza k stretávaniu dvoch kultúr, k tak zvanému dialógu kultúr, čo vyúsťuje do potrieb uskutočňovania zložitého procesu nadobúdania kulturologickej kompetencie.

Dialóg kultúr ako prejav kulturologickej a komunikatívnej kompetencie prejavuje sa cez interkultúrnu komunikáciu, ktorá sa prezentuje v podobe adekvátneho vzájomného porozumenia dvoch alebo viacerých účastníkov komunikačného aktu, predstaviteľov rôznych národných kultúr. Stručnejšie povedané ide o dorozumievanie sa ľudí, predstaviteľov rôznych kultúr. Z uvedených dôvodov je možné konštatovať, že každá cudzojazyčná vyučovacia jednotka je v skutočnosti určitý časový úsek interkultúrnej komunikácie. Každú cudzojazyčnú vyučovaciu hodinu je možné prirovnať ku križovatke rôznych kultúr, nakoľko každé slovo cudzieho jazyka reflektuje sa ako symptóm iného sveta inej kultúry. Každé slovo je podmienené národným povedomím, predstavou obrazom o realite (svete).

Výučba cudzích jazykov zameraná na komunikatívne ciele je neoddeliteľne spojená s úlohami paralelného osvojovania spoločenského a kultúrneho života krajín a národov nositeľov daných jazykov. Pre tieto účely najviac vyhovuje komparatívne skúmanie kultúr, pretože tento postup umožňuje odhaľovať podstatné rozdiely v oblasti dvoch rôznych kultúr. Pri takom štúdiu jazykov a kultúr sa prejavujú aj konfliktné možnosti. Konflikt jazykov a kultúr sa prejavuje v rôznych rovinách, ale najviac v rovine lexikálnej, nakoľko práve táto jazyková rovina poskytuje cez lexikálny význam priamy a bezprostredný výstup do sféry reálneho sveta do mimojazykovej reality. Najvýraznejšie sa evidujú zvláštnosti kolokačné alebo lexikálno-frazeologické obmedzenia regulujúce správne používanie jazykových jednotiek v reči. Každé slovo jednotlivých jazykov má svoj konkrétny okruh možností v rozsahu syntagmatiky. Ako príklady môžeme uviesť zvláštnosti anglického jazyka v porovnaní so slovenčinou, kde slovenskému „vysoká tráva“ v angličtine zodpovedá long grass /dlhá tráva/, silný dážď, v angličtine heavy rain /ťažký dážď/ alebo príklad zo slovensko-ruských ilustrácií. V slovenčine je skúška ťažká, v ruštine ťažká nemôže byť je trudná, čomu by asi zodpovedal ekvivalent „pracná“. Ťažký môže byť v ruštine kufor plný nejakého materiálu.

Syntagmatické alebo valenčné vzťahy sú svojrázne v každom jazyku a majú sociokultúrny charakter, čo je dôležitý ukazovateľ jazykových a kulturologických osobitostí, ktoré sa stávajú výrazným ukazovateľom problémov evidentných ako zvláštne javy cudzojazyčného osvojovacieho procesu.

Identicky pôsobia v cudzích jazykoch aj príklady osobitého národného videnia reality, predstavy o svete prejavujúce sa rozdielnym jazykovým stvárnením skutočnosti. Nepoznanie rozdielných, svojráznych videní, predstáv o realitách v cudzom jazyku je bežnou prekážkou správneho cudzojazyčného formovania výpovede a častou bariérou pre adekvátnu cudzojazyčnú syntetizáciu cudzojazyčnej informácie. Pre ilustráciu uvedieme niekoľko praktických ukážok.

Napríklad pri odchode na nočný spánok Slovak sa lúči pozdravom „dobrú noc“, Rus pozdravom „spokojnoj noči“, Bulhar pozdravom „leka nošt“. Prejavuje sa tu rozdiel v semantike lexikálnych jednotiek dobrý – spokojný – ľahký, čo prezrádza rozdiely v jazykovom stvárnení uvedenej reality, skutočnosti. Toto stvárnenie predstavuje iné videnie, inú predstavu o danosti. Iný príklad z časového videnia dňa. Podľa nášho jazykového videnia a jeho ekvivalentného verbálneho vyjadrenia v angličtine sú značné rozdiely. Anglické „morning“, to nie je iba „ráno“, to je čas od polnoci až do 12. hodiny dopoludnia. To znamená, že ak prídeme domov o 1 hodine v noci, angličtina to konštatuje

ako o 1 hodine ráno. V našom povedomí je tento čas vyjadrovaný ako 1 hodina v noci. Ďalší príklad o rôznom videní reality. Angličania, ale aj Slováci si umývajú vlasy „to wash one's hair“, ale Rusi si umývajú hlavu. Komická situácia vzniká, keď bezvlasý človek Angličan si ide umývať vlasy. Prírodzenejšie vyznieva vyjadrenie umývania hlavy, čo sa prakticky vzťahuje na ľudí majúcich vlasy a ľudí bez vlasov. Rôzne videnie sveta (reality) demonštrujú aj niektoré nominatívne syntagmy. Napr.: Slováci vidia „ľadového medveďa“, Angličania vidia „polárneho medveďa, Rusi vidia „bieleho medveďa“. Nemci a Slováci vidia smutnú vrbu, Angličania vidia weeping willow, Rusi „plakučuju ivu“ (plačúcu). Uvedené ilustrácie sú potvrdením, že medzi jazykmi neexistuje úplná ekvivalencia. Nie sú možné úplne zhody medzi jazykmi také, aby existovali na všetkých rovinách: v sémantike, vo funkciách, štylistike, konotáciách.

Záver

Pre pedagogickú prax cudzojazyčnej výučby vyplýva dôležitá úloha: pripravovať študujúcich tak, aby na východiskách spoločenského a kultúrneho života krajín a národov nadobúdali cudzojazyčnú jazykovo-rečovú a kulturologickú kompetenciu, čo by im umožnilo adekvátne sa dorozumievať v cudzom jazyku a primerane a výstižne sa pohybovať v dialógu poznaných kultúr.

Abstrakt

Osvojovanie cudzieho jazyka môže byť efektívne a kompaktné, ak sa uskutočňuje na komunikatívne orientovanej platforme súbežne s osvojovaním inonárodnej kultúry, reprezentantom ktorej je osvojovaný cudzí jazyk. Rozdielne videnie reality, určené jazykovým stvárnením, nie je symetrické ani analogické k materinskému jazyku osvojujúceho si cudzí jazyk. Táto skutočnosť si vyžaduje osobitnú pozornosť v pedagogickej oblasti.

KLúčové slová: interkultúrna kompetencia, dialóg kultúr, cudzojazyčné kultúrne poznatky, sociokultúrne fenomény, multikultúrna spoločnosť, interkultúrna osobnosť

Literatúra

1. Komenský, J.A.: Nejnovější metoda jazyků. Vybrané spisy J.A. Komenského, sv. III. SPN Praha 1964.
2. Vereščagin, J.M., Kostomarov, V.G.: Jazyk i kul'tura. Moskva 1990.
3. Rogal', M.: Obučeniye inostrannym jazykam v aspekte novykh lingvodidaktičeskikh koncepcij. In: Zborník o jazykových a kulturologických kontaktoch Európy a sveta. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Presoviensis. Prešov 2001, s. 385-391.
4. Rogal', M. Usvojenije jazykovykh aforizmov – važnyj komponent kul'tury inojazyčnogo obščeniya. Rossica Olomucensia XXXIV. Olomouc 1997, s. 93-98.
5. Rohal', M., Rohal'ová, E.: Inonárodná akulturácia ako integračný faktor v procese cudzojazyčnej výučby. Zborník 3a, MEDACTA 99, UKF Nitra 1999, s. 65-67.
6. Rogal'ova, E.: Russkije nominativnyje slovosočetanija v aspekte kul'turologičeskom. Kulturologické aspekty vyučovania ruského jazyka a literatúry. Kulturologické aspekty vyučovania ruského jazyka a literatúry. FHV VŠPg v Nitre. Nitra 1996, s. 127-130
7. Ter-Minasová, S.G.: Slova, slova, slova ... jazyk, kul'tura, mežkul'turnaja komunikacija. Mir ruskogo slova, 2000, č. 2, s. 72-83.

Kontaktná adresa

Doc. PhDr. Edita Rohal'ová, CSc.

Doc. PhDr. Michal Rohal', DrSc.

Katedra odborného jazykového vzdelávania FEM, Slovenská poľnohospodárska univerzita,
Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra

Recenzent: doc. PhDr. Emília Fulková, CSc.